

ARUZ İNCELEMELERİNDE NAZİRE MECMUALARINDAN YARARLANMA

*Meheddin İSPİR**

ÖZET

Aruz, Arap edebiyatında ortaya çıkmış ve sistemleştirilmiş bir ölçüdür. Arap edebiyatından Fars edebiyatına, Fars edebiyatından da Türk edebiyatına geçmiştir. Aruz, hecelerin sesine ve heceleri belirleyen harflerin harekeli ve harekesiz oluşuna göre düzenlenmiş bir ölçüdür. Aruzda birim beyittir. Aruzun temelini tefileler oluşturur. Tefilelerden bahirler ve her bahir içinde de belli kalıplar oluşturulmuştur. Türk edebiyatında aruz, islamiyetin kabulüyle kullanılmaya başlamıştır. İlerleyen yüzyıllarda bu ölçü Türkçeyle özdeşleşerek Türk aruzu oluşmuştur. Aruzu Türk şiirine uygulamada belli zorluklar ortaya çıkmıştır. Bunların başında Türkçe’de uzun ünlü olmayışıdır. Bundan dolayı imaleye çokça başvurulmuştur. Bu ölçü edebi ürünlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Aruz şiirde bir ahenk unsurudur.

Aruz incelemelerinde kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu kaynaklar arasında, Divan şiirinde nazirelerin bir araya getirildiği nazire mecmuaları sayılabilir. Nazire mecmualarında nazire şiirlerin belli bahirler altında sıralanması aruz incelemeleri için bir kolaylıktır. Bu mecmualarda aruz kalıpları için pek çok örnek bulunabilir. Aruz uygulamasındaki kusurların kullanım sıklıkları bu eserlerden takip edilebilir. Aynı dönem şairlerinin şiirleri arasında aruzun kullanımı bakımından karşılaştırma yapılabilir. Yine bu mecmualardan hareketle aruzun gelişimi ve uygulanması ile ilgili süreç takip edilebilir. Bu makalede Türk edebiyatındaki nazire mecmualarından Ömer b. Mezîd’in Mecmû’atü’n-nezâir’i, Edirneli Nazmi’nin Mecma’u’n-Nezâ’ir’i, Pervane b. Abdullah’ın Mecmû’atü’n-nezâir’i, Hisâli’nin Metâliü’n-nezâir’i örnek alınarak konu işlendi. Aruz incelemelerinde bu eserlerden yararlanmanın gerekliliği üzerinde duruldu.

Anahtar Kelimeler: Aruz, Aruz ölçüsü, Aruz incelemeleri, Mecmua, Nazire mecmuaları,

* Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üni. FEF. Türk Dili ve Edb. Bölümü, El-mek: mehispir@hotmail.com

THE USE OF POEM COMPILATIONS IN THE EXAMINATION OF ARUZ WORKS

ABSTRACT

Aruz is a type of rhythm emerged from Arabic literature. It has been transferred from Arabic literature to Farsi literature and also from Farsi literature to Turkish literature. Aruz is a rhythm which is designed according to the sounds in syllable and open and closed letters that characterize syllables. Parts are derived from section and specific Aruz rhythm are created in each section. The meter in Aruz is the couplet. Aruz is consisted mainly of sections. Aruz in Turkish literature dates back to acceptance of Islam. For the next centuries, this rhythm has begun to be associated with Turkish language and led to the emergence of Turkish Aruz. There has occurred some difficulties in the application of Aruz in Turkish poetry. The lack of vowel sound in Turkish played an important role. Thus, long stressed vowels were frequently used. This type of rhythm has played an important role in the formation of literary works. It is a concept of sound rhythm in Aruz poetry.

There is a necessity of source use in the examination of Aruz. Compilations from similar poems in Divan poetry can be counted among the sources. It eases the examination of Aruz through ordering similar poems in the specific parts. There are plenty of Aruz forms in these compilations. The frequency of defects in the application of Aruz can be traced in these works. A comparison among the poems of the poets who lived in the same era can be made. Further, the development and improvement process of Aruz can be inspected. This paper examined the following samples poem compilations from Turkish literature: Ömer b. Mezîd'in Mecmû'atü'n-nezâir'i, Edirneli Nazmi'nin Mecma'u'n-Nezâ'ir'i, Pervane b. Abdullah'ın Mecmû'atü'n-nezâir'i, Hisâli'nin Metâliü'n-nezâir. Also, the need to use of these sources in the examination of Aruz was highlighted.

Key Words: Aruz, Aruz rhythm, Aruz works, Compilations, Compilations from similar poems

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra Türk edebiyatında ölçü olarak aruzun benimsenmesi ve kullanılması edebiyat ürünlerinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. “İlm-i arûz, Arap dili ve yazısına göre düşünülmüş; hecelerin sesine ve heceleri belirleyen harflerin harekeli ya da harekesiz oluşlarına göre düzenlenmiş bir sistemdir.” (İpekten,1994: 118) Aruzun Arap edebiyatına uygun bir ölçü olması özellikle uzun ve kısa hecelere dayalı olması Türk şiirindeki uygulamalarda belli zorluklara ve zaman alımına yol açmıştır. “Arûz veznini Türkçeye uygulamaya çalışan şairler başlangıçta büyük güçlüklerle karşılaştılar. Aşırı dil ve söyleyiş pürüzleriyle Türkçeyi adeta zedeleyen aruz ölçüsü, zamanla düzeldi. (Macit,1996:76) Aruz ölçüsünün özellikle Türkçede uzun ünlü olmamasından dolayı Türkçeye özdeşleşmesi, Türk aruzunun oluşması zaman almıştır. Aruz bir ilimdir. İlm-i aruz olarak işlenir. Klasik Türk edebiyat bilgisi (Saraç,2007) kapsamında ele

Turkish Studies

alınıp işlenmesiyle birlikte aruz bilgisinin önemi bir kez daha ortaya konulmuştur. Özellikle aruzun öğretilmesinin gerekli olup olmadığı tartışmaları aruz incelemelerinin önemini artırmıştır.

Divan şiirinin ahenk unsurları içerisinde yer alan ayrı bir ilim dalı olarak işlenen aruzun araştırılmasında ve öğretilmesinde Nazire mecmualarından yararlanılabilir. “Nazire mecmuaları, edebiyat tarihimizin aydınlatılmasındaki katkıları dolayısıyla son derece önemli eserlerdir. Çeşitli dönemlerde rağbet gören şairlerin ve şiirlerinin kimler üzerinde, ne derece etkili oldukları, şairler arasındaki teselsül bağları, devir sairlerinin şiir anlayışları, eğilimleri, zevkleri, işledikleri konular, kelime kadroları, kafiye, redif ve vezin tercihleri gibi önemli bilgilerin çoğuna, nazire mecmualarını inceleyip değerlendirerek ulaşabiliriz.”(Köksal, 2012: 12) Nazire mecmualarda aynı dönemin şairlerinden alınan şiirler arasında bir karşılaştırma yapmak mümkündür. Nazire mecmualarında şiirler aruzun bahirlerine göre sıralandığından dolayı her bir bahir için kendi içinde değerlendirme fırsatı sunulmuş olur. Bahirlerde kullanılan kalıpların pek çok şiirle örneklendirilmesi ve bu şiirlerin farklı şairlerin kaleminden çıkmış olması şairlerin vezni kullanma başarısını göstermesi açısından dikkat çekmekte ve şairler arasında bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Bu karşılaştırmada aruz vezninin kullanımıyla ilgili önemli bilgiler elde edilebilir. Aynı dönem şairlerinin vezni kullanmadaki başarılarını ölçülebilir. Farklı yüzyıllarda yazılmış nazire mecmualarındaki aynı vezin ve kafiyedeki şiirler arsında da karşılaştırma yapılarak aruzun yüzyıllar içerisindeki gelişimi ve uygulanma başarısı takip edilebilir.

Aruz incelemelerinde karşılaşılan zorluklardan birisi aruz hatalarının çok olmasıdır. Bir beyitte şair çokça aruz hatası yapmışsa o beytin kalıbını bulmada uygulamadaki her bir hatayı tespit etmek gerekir. Nazire mecmualarının aynı vezinde aynı dönemin farklı şairlerinden şiir örnekleri sunmuş olması aruzun uygulanışı ve bu uygulanıştaki hataların ortaya konularak incelemesi fırsatını vermektedir. Aynı vezinde yazılmış şiirlerin bir arada olması aruz incelemesi yapacak araştırmacının işini kolaylaştıracaktır.

Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biri olan “Mecmû’atü’n-nezâ’ir 840/1437’de derlenmiş bir nazireler mecmuasıdır. Derleyen çağının şairlerinden Ömer b. Mezîd’dir. Derleyici 6 bahre ayırdığı şiirleri, uyak düzenine göre ayrıca bir sıra içerisinde düzene koymuştur. Yapıtta 84 şairden 397 şiir bulunmaktadır. Her bahrin başında derleyicinin, o bahrin ölçüsünün kolayca bellekte kalması için yazdığı bir ya da birkaç beyitlik bir manzume bulunmaktadır.”(Canpolat,1982:9) Bu eser bahirlere ayrılarak derlendiği için aruz incelemeleri için iyi bir kaynaktır. “Eserin ikinci bölümü asıl bölümdür. Bu bölümde yer alan 397 şiir altı bahre ayrılmıştır: Bahr-i hezec-i müsemmen-i sâlim (4b-100b), Bahr-i hezec-i müseddes (100b-154a), Bahr-ı remel-i müsemmen-i sâlim (154a-274b), Bahr-i remel-i müseddes (274b-276a), Bahr-i mütেকârîb (276a-277a).” (Canpolat, 1982: 10)

Mecmû’atü’n-nezâ’ir’de derleyici seçtiği bahrin başına bir veya birkaç beyitle örnek verip bahirde kullanılan kalıpları tanıtmaktadır.

Bahr-i hezec-i müsemmen-i sâlim

Hezec çün kim müsemmendür dahi sâlimdür ey dil-ber

Anun veznini gönülde mukarrer eylegil ezber

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün

Yüzün güldür saçun sünbül benün müşk ü hatun ‘anber (Canpolat,1982: 21)

Bahr-i hezec-i müseddes

Hezec bahri kaçan oldu müseddes

Turkish Studies

Anun vezni eyâ rûh-i mukaddes

Mefâ'ilün Mefâ'ilün fe'ülün

Kabâ-yı bahtun olsun çarh-ı atlas (Canpolat,1982: 90)

Bahr-ı remel-i müsemmen-i sâlim

Çün remel bahri müsemmen ola vü sâlim yakîn

Vezn olur gayet selis anı sekâmetden sakın

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Ay u gün görmek dilersen âyine al u bakın (Canpolat,1982: 160)

Bahr-i remel-i müseddes

Çün remel ola müseddes ey habîb

Her tabî'atda olur andan nasîb

Fâilâtün fâilâtün fâilün

Leblerün cân derdine hâzık tabîb (Canpolat,1982: 245-246)

Bahr-ı mütekârib

Fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül

Gelen çün 'Ömerdür yolundan savul (Canpolat,1982: 248)

Türk edebiyatının kaynaklarından önemli bir nazire mecmuası da Edirneli Nazmi'nin Mecma'u'n-Nezâ'ir'idir. "Mecma'u'n-nezâ'ir'de 357 şairin 5527 şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerin 5490'ı gazel, 37'si murabbadır." (Köksal, 2012: 33) Eser üzerine doktora çalışması yapan Fatih Köksal metnin 33108 olan toplam beyit sayısını, ortaya koyduğu tenkitli metnin aparatındaki nüsha farklarıyla birlikte 33440'a ulaştığını belirtmektedir. Eser kafiyelerin son harfine (harf sırası) ve aruz bahirlerine göre sıralanmıştır. "Vezinlerin sıralanışında bahirlerin "remel, hezec, muzari, recez, müctes, hafif, mütekârib" sırasına göre dizildiği ilk dikkat çeken özellik durumundadır. Ne var ki her bahrin her harfte bulunmamasından dolayı bu sıralamada atlamalar olmaktadır. Bu bahirlerden başka az sayıda örneği bulunan diğer bahirler de (remel-i müseddes, hezec-i ahreb-i diger... gibi) kendi grubundan olan bahirlerin arasına yerleştirilmiş durumdadır." (Köksal, 2012: 34). Fatih Köksal eser üzerine yaptığı incelemede şairlerin vezin tercihleri başlığı altında Mecma'u'n-nezâ'ir'deki 5527 şiirin toplam 19 aruz bahriyle yazıldığını ifade ederek bu bahirlerin kullanılışını tablo halinde şöyle göstermektedir. (Köksal, 2012: 40-41)

(İlk sayılar o vezindeki toplam şiir sayısını "/" işaretinden sonraki sayılar ise kullanım sıklığını, yani o vezinde kaç zemin şiir bulunduğunu, son grup ise % olarak oranı göstermektedir):

Vezin	Sayı /% Sıklık
1. Remel: - . - - / - . - - / - . - - / - . -	3091/ 24 56.2
2. Remel-i mahbûn: .. - - / .. - - / .. - - / .. -	691 / 11) 12.5
3. Muzâri' -i ahreb: - - ./ - . - ./ - . - ./ - . -	420 (16) 7.6
4. Hezec-i sâlim: . - - - / . - - - / . - - - / . - - -	348 / 9 6.3
5. Hezec-i ahreb: - - ./ - - ./ - - ./ - -	281 / 10) 5.1
6. Remel-i mahzef: - . - - / - . - - / - . -	251 / 9 4.5
7. Hezec-i mahzûf: . - - - / . - - - / . - -	223 / 7 4.1
8. müctes: . - . - / .. - - / . - . - / .. -	60 / 7 1.1
9. Muzâri' -i ahreb-i diger: - - ./ - . - - - / - - ./ - . - - -	44 / 4 0.8
10. hezec-i ahreb-i müsemmen: - - ./ - - - / - - ./ - - -	28 / 2 0.6
11. hafif: .. - - / . - . - / .. -	23 / 4 0.4
12. mütekârib-i müsemmen: - - ./ - - - / - - ./ - - -	17 / 2
13. recez-i sâlim: - - . - / - - . - / - - . - / - - . -	15 / 3
14. serî': - .. - / - .. - / - .. -	7/2
15. hezec-i ahreb-i müseddes: - - ./ - . - ./ - -	7/1
16. recez-i müsemmen: - .. - / . - . - / - .. - / . - . -	6/1
17. mükekârib-i sâlim: . - - - / . - - - / . - - - / . - - -	5 / 1
18. mükekârib-i mahzûf: . - - - / . - - - / . - - -	4 / 1
19. remel-i müseddes: .. - - / .. - - / .. - - / .. -	4 / 1

Bu tabloda adları geçen bahirleri eserden alıntılarla örneklendirdiğimizde aruza ilişkin araştırmalarda mecmuaların zengin birer kaynak olduğu somut bir şekilde görülecektir. Örnek olması açısından harfû'l-elifteki şiirlerin bahirlere göre sıralanışını şiirlerin ilk beyitlerini alarak gösterelim.

HARFÜ'L-ELİF

Der-bahr-i remel

Taktî'eş: *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât*

Ez-ân-ı Nizâmî

Cân u dildür sen meh-i bedrün makâmı dâyimâ

Ol sebebden dirler ey dil-ber sana bedr-i dücâ (Köksal, 2012: 97)

Der-bahr-i remel-i mahzef

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

Taktî'eş: *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât*

Ez-ân-ı Çâkerî

Ey ruhun âyine-i lutf-ı Hudâ

V'ey saçun dil-bend ü la'lün cân-fezâ

Der-bahr-i remel-i mahben

Taktî'eş: *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilât*

Ez-ân-ı Sultân Cem

Hey ne bî-dîn imiş ol çeşm-i siyâhun sanemâ

Kasd-ı cân u dil ider her nefes ey mâh-likâ (Köksal, 2012: 210)

Der-bahr-i hezec-i mahzef

Taktî'eş: *Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*

Ez-ân-ı Ahmedî

Dil ü cân zülfüne hayrân u şeydâ

Leb-i la'lünde sırr-ı rûh peydâ (Köksal, 2012: 225)

Der-bahr-i hezec-i ahreb

Taktî'eş: *Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün*

Ez-ân-ı 'Ulvî

Cânâ görinelden gözüme ol ruh-ı zîbâ

Hoş gülşen-i cândur kim olur câna temâşâ (Köksal, 2012: 235)

Der-bahr-i muzâri'-i ahreb

Taktî'eş: *Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün*

Ez-ân-ı Şâhidî

Hüsnün günüyle keşf olur esrâr-ı Ve'd-duhâ

Zülfün dünyiyle nükte-i ve'l-leyl izâ secâ (Köksal, 2012: 254)

Der-bahr-i müctes

Taktî'eş: *Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilât*

Ez-ân-ı Şeyhî

Kapundan özge bulunmadı çün penâh bana

Uş işigün tozıdur yine secdegâh bana (Köksal, 2012: 269-270)

Der-bahr-i mütekârib-i müsemmen

Taktî'eş: *Fa'lün Fe'ülün Fa'lün Fe'ülün*

Ez-ân-ı Zihnî

Zülf ü ruhundur fikr ü hayâlüm

Turkish Studies

Gice vü gündüz pinhân u peydâ (Köksal, 2012: 338-339)

Eserdeki zemin şiirlerin ilk beyitleri alınarak gösterilen aruz bahirlerinin sıralanışı diğer harflerle de devam etmektedir. Bir bahir altında aynı vezinde pek çok şiirin bir araya getirilmiş olması aruz ilmine bir katkı sunmaktadır.

Nazire mecmualarından biri de Pervane b. Abdullah tarafından 1560 yılında tertip edilmiş olan Mecmū'atü'n-nezâir'dir. "Eser dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur. 627 varaktan oluşan bu mecmuada 525 şairin 7360 gazeli bulunmaktadır. Eser Topkapı Sarayı'nın Bağdat Köşkü kütüphanesinde B.406 numaraya kayıtlıdır." (Çetinkol, 2004: VI) Bu eserde de aruz bahirleri dikkate alınarak şiirler sıralanmıştır. Kafiye harfine göre şiirler sıralanmış, kafiye harfinin altında ise aruz bahirleri belirtilmiştir. Bahir değiştiğinde ise nev'-i ahar der-bahr şeklinde yeni bahrin kalıbı verilmiştir. Mecmua tarandığında bahirlerin kullanım sıklığını, şairlerin hangi bahirleri daha çok tercih ettiklerini, şairler arasında bahirleri kullanmadaki başarı oranını, önceki yüzyıllarda yazılmış olan mecmualarda yer alan ve aynı bahirlerin kullanıldığı şiirlerle karşılaştırma yapılarak aruz uygulamasındaki gelişimi görebiliriz.

Pervane b. Abdullah'ın nazire mecmuasından bahirlerin seçimi ve sıralanışını eserden 'sin' harfiyle kafiyeli şiirlerin bahirlere göre sıralanışını gösterelim.

Nev'- i āhar der bahr-ı

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

Fīharfī's-sīn

Ez-ān-ı Cem Sultān Tābe Şerāhü

Zülfüññ bendine bend olmağa cān eyler heves

Tāli'-i şūrīdesin gör kim bulupdur dest-res (Bahadır, 2006: 6)

Cem Sultanın bu zemin şiirine aynı vezindeki nazire şiirler sıralandıktan sonra başka bir bahre geçilir ve o bahirde bir zemin şiir ve nazire şiirler ile devam edilir.

Nev'-i āhar der bahr-ı

mef'ülü fā 'ilātü mefā 'lū fā 'ilün

Ez-ān-ı Firdevsī (Dānişmend Kısmındandır)

Serkeşlik itdi bencileyin ey nigār şems

Bir yirde n'ola itmese her gün qarār şems (Bahadır,2006: 59)

Bir harf altında aynı bahir tekrarlanabilir. Bunun sebebi ise şiirlerin kafiye çeşidi ve redifi dikkate alınarak sıralanmasındandır.

Nev'-i āhar der bahr-ı

fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilātün fā 'ilün

Ez-ān-ı Veliyyüddinzāde Ahmed Paşa

N'ola eylerse gönül zülf ü zenehdāna heves

Tıfl olan çünkim ider top ile çevgāna heves (Bahadır,2006: 65)

Nev'-i āhar der bahr-ı

mefā 'ilün mefā 'lün fe 'ülün

Turkish Studies

Ez-ân-ı Umrevî Kâdı

Çemende kırdı çün gül-şâh-ı meclis

Eline câm-ı zerrîn aldı nergis (Bahadır,2006: 69)

Nev'-i âhar der bahr-ı

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ez-ân-ı Hafî-i Edrinevî

Sızmayınca püte-i dil içre cân itme kıyâs

Ğıll u ğışdan arınup kalb-i musaffa ola päs (Bahadır,2006: 73)

Nev'-i âhar der bahr-ı

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Ez-ân-ı Mesîhî Beg Piriştinevî

Veh ki küyüñda kıılır cân u dil efgâna heves

Yaraşıkdur nite kim Ka'be tarîkında ceres (Bahadır,2006: 78)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi bir harf altında kafiyelerine göre bahirler seçilip sıralanmaktadır. Daha sonra sırada ki harf esas alınarak eser boyunca bu düzenleme devam ettirilmektedir. Nazire mecmualarındaki bu sistem aruz inceleme ve öğreticisi için dikkat çekicidir.

Nazire mecmuaları içerisinde Hisâlî'nin Metâliü'n-nezâir'i matla beyitlerinin derlenmesinden oluşan bir eserdir. Metâliü'n-nezâir'in iki ciltli ve en hacimli nüshaları Nuruosmaniye 4252; 4253 ve Ali Emirî Manzum Eserler 679-680 numaralı nüshalardır. Ali Emirî 682 numara ve Süleymaniye (Lala İsmail) 576 numaradaki matla' mecmuaları tek ciltli olup daha az beyit ihtiva etmektedir." (Kaya, 2005: 49)

Matla beyitlerinin derlendiği bu eser aruz ilmi açısından son derece önemlidir. Esere sadece matla beyitlerinin alınması ile aruz vezni için çok sayıda örneği içermesi anlamına gelmekte bu da aruz araştırmacısının işini kolaylaştırmaktadır. Matlaların diğer nazire mecmualarında olduğu gibi harf esaslı, bahirlere göre sıralanması da aruz ilmi açısından eserin önemini artırmaktadır. "Derlenen matla'lara ait oldukları vezin kalıbına göre Bahr-i Remel-i Müsemmen-i Sâlim, Bahr-i Hezec-i Müsemmen-i Sâlim gibi başlıklar verilmiştir. Eserdeki beyitlerin vezni aynı, kafiye değişmiş veya kafiyesi aynı vezni değişmişse matla' aralarına boşluk konarak farklılık belirtilmiştir. Birinci cilt "elif"ten "gayın" harfine, ikinci cilt "gayın"dan "ye" harfine kadar kafiyeli şiirleri ihtiva etmektedir. İki ciltte yaklaşık bin şâire ait on iki bin kadarı birinci ciltte olmak üzere toplam yirmi yedi bin civarında matla' bir araya getirilmiştir." (Kaya, 2005: 50)

"Edebiyatımızda Metâli'ü'n-nezâ'ir'e gelinceye kadar matlaların toplu olarak verildiği böylesine bir eser tespit edilememiştir. Metâli'ü'n-nezâ'ir'den sonra da böyle bir eser oluşturulamamıştır. Peşteli Hisâlî'nin eseri, bu açıdan diğer nazire mecmularından farklıdır. Alanında ilk ve tek olma özelliğine sahiptir." (Kalyon, 2011: I)

Metâliü'n-nezâir'in 2.cildi üzerine doktora çalışması yapmış olan Abuzer Kalyon eserdeki aruz vezninin kullanımı ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır. "Peşteli Hisâlî, Metâli'ü'n-nezâ'ir'in her iki cildinde beyitlerin kafiye veya rediflerine göre sıralamalarını yaparken aynı vezinde olan beyitleri de art arda getirme yoluna gitmiştir. Metâli'ü'n-nezâ'ir'de vezinler, her

grubun başında olmasa bile genellikle verilmiştir. Bazen sadece bahir adı yazılıp, vezin yazılmamıştır. Bazı gruplarda da vezin hiç belirtilmemiştir.” (Kalyon, 2011: 29)

Kalyon, bu eserin ikinci cildinde aruz kalıplarının kullanım sıklığı açısından, *Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün* kalıbının 15369 beyit içerisinde beş bin on sekiz; *Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün* kalıbının üç bin üç yüz yetmiş dört; *Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün Mefâ‘ilün* kalıbının üç bin yirmi dört matlada kullanıldığını *Mefâ‘ilün Fe‘ilātün feülün* sadece iki matlada kullanıldığını belirtmekte ve kalıpların eserde kullanım sıklığını bir tabloyla göstermektedir. (Bknz: Kalyon, 2011: 31-32)

Eserden alınan aruz bahirleri ve bu bahirlerde yazılmış beyitlerden örneklerle aruz incelemelerinin kaynaklarını tespitinde bu eserin önemine dikkat çekilecektir.

Bahr-i remel-i müsemmen-i salim

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

Rıza-yı Efendi

Germ olup meclisde yakdı şevk ile cânâne dâğ

Ben de çâk idüp yakam yaksam aceb mi cânâ dâğ (Kalyon, 2011: 88)

Bahr-i muzâri-i ahreb

mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün

Bâki Efendi

Feryâda geldi bülbül-i destân-serây-ı bâğ

Ya’ni zamân-ı ‘ayşdur eyler salâ-yı bâğ (Kalyon, 2011: 90)

Bahr-i recez-i müsemmen-i sâlim

müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

Hayâli Beg

Geydi benefşe başına rengin kalender dür sâdef

Gûyına asdı jaleden bülbül gülün dürr-i Neced (Kalyon, 2011: 95)

Bahr-i mütekarib-i müsemmen-i sâlim

feülün feülün feülün feülün

Helâkî

Kesüp boynumı ıl kalemveş muharref

Yazılsın ser-encâm kanumla sâf sâf (Kalyon, 2011: 99)

SONUÇ

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra şiirde kullanılmaya başlanan aruz ölçüsünün Klasik Türk edebiyatının oluşumu ve gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Şiirin ahenk unsurları içinde yerini alan aruzun Arap edebiyatında doğup gelişmesi onlardan Fars edebiyatına Farslardan da Türk edebiyatına geçmiş olmasıyla birlikte şiirin biçim ve anlam yönüyle

şekillenmesinde aruzun üstlendiği görevi aruz incelemeleriyle ortaya koymak gereği ilm-i aruzun gerekliliğini kaçınılmaz kılmıştır. Bu bakımdan aruz incelemelerinde alışılmış örneklerin ötesinde her dönemi kapsayacak şekilde aruz ölçüsü için yeni örnekler bulma ve aruz öğretimini kolaylaştırma yönünde çaba sarf edilmelidir.

Nazire mecmuaları kendi dönem şairlerinin şiirlerini bir arada bize ulaştırması yönüyle şiirimizin tarihi süreçteki gelişimini göstermesi bakımından önemli kaynaklardır. Nazire şiirlerin derlenip bir araya getirildiği bu eserlerin bu şiirin temel unsurlarından biri olan aruz ölçüsü incelemelerinde kullanılması, inceleme yapacak olan araştırmacın eline zengin bir malzeme kazandıracaktır. Eserlerde özellikle kafiye harfleri dikkate alınarak her harfin altında aruz bahirlerinin verilip aynı bahirdeki şiirlerin bir araya getirilmiş olması aruz ölçüsü incelemelerine farklı bakış açıları getirecektir. Aruz ölçüsünün şiirdeki gücü somut örneklerle sergilenecektir. Aynı dönemde farklı şairlerin nazire şiirleri arasında aynı bahirdeki söyleyiş gücünün inceliğinde aruzun önemli ölçüde etken olduğu görülecektir.

Türk edebiyatında yazılmış olan nazire mecmualarının aruz incelemelerinde kaynak olarak kullanılması aruzun öğretimini ve öğrenimini kolaylaştırır. Araştırmacının Türk şiirinin tarihi süreç içindeki gelişimini ortaya koymasına yardımcı olur. Aynı dönemdeki şairler arasında karşılaştırma yapma fırsatı verir. Nazire şiirlerin hangi bahirlerde yoğunlaştığını ortaya koyar. Türk şiirinin aruz uygulamalarındaki başarı grafiğini verir. Şiirin ahengi üzerine değerlendirme yaparken zengin malzeme bulma sıkıntısı nazire mecmualarıyla giderilmiş olur. Bu mecmualar, aruz incelemelerinde doğrudan aruz ilmini veren kaynakların yanında yeni kaynakları kullanma imkânı sunar.

KAYNAKÇA

- BAHADIR, Savaşkan Cem, (2006), **Pervane Beg Mecmu'atü'n-Nezair (261a-291a) Transkripsiyonlu, Edisyon Kritikli Metin**, İstanbul: MÜ, TAE, (Yüksek Lisans Tezi).
- CANPOLAT, Mustafa, 1982, **Ömer bin Mezîd Mecmû'atü'n-nezâ'ir**, TDK Yayını, Ankara.
- ÇETİNKOL, Fatma (Baş), (2004), **Pervane Beg Nazire Mecmuası Mecmuatü'n-Nezair**, İstanbul: MÜ, TAE, (Yüksek Lisans Tezi).
- DURAN, Ramazan, (2008), **Pervâne Beg Nazîre Mecmuası (230a-260b) (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Kayseri: Erciyes Üniv., SBE.,(Yüksek Lisans Tezi).
- GÜLER, Saim, (2006), **Pervâne Beg Nazire Mecmuası (230b-261a)**, İstanbul: MÜ, TAE, (Yüksek Lisans Tezi).
- İPEKTEN, Haluk, 1994, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- KALYON, Abuzer, (2011) **Peştelihisâli Metâli'ü'n – Nezâ'ir (II. Cilt) İnceleme-Metin**, Ankara:G.Ü.SBE, (Doktora Tezi).
- KAYA, Bilge, (2005), **Nazîre Mecmûaları ve Hisâli'nin Metâliü'n-Nezâiri**, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 6, Sayı: 8, 2005/1
- KAYA, Hasan, (2002), **Pervâne Beg Nazire Mecmuası (165a-199b), (Transkripsiyonlu ve Edisyon Kritikli Metin)** İstanbul: MÜ, TAE, (Yüksek Lisans Tezi).
- KÖKSAL, Fatih, (2012), **Edirneli Nazmî -Mecma'u'n-Nezâ'ir (inceleme - Tenkitli Metin)**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü , 3377,Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/1 Winter 2013

MACİT, Muhsin, (1996), **Divan Şiirinde Ahenk Unsurları**, Akçağ Yayınları. Ankara.

SARAÇ, M.A.Yekta, (2007), **Klasik Türk Edebiyat Bilgisi-Biçim Ölçü Kafiye**, 3F Yayınları. İstanbul.